

**Sędzia Michał Laskowski
Sąd Apelacyjny w Poznaniu,
były Prezes Sądu Okręgowego
w Poznaniu**

Niezależność sądów i niezawisłość sędziów w Polsce po 1989 r. Miejsce kuratorów sądowych w systemie sądownictwa

Rzeczypospolita Polska jest liczącym ponad 38 milionów mieszkańców krajem położonym w środku Europy. W roku 1989 Polska odzyskała pełną możliwość suwerennego i demokratycznego stanowienia o swoim losie. Od roku 1999 jest członkiem Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO), zaś od roku 2005 członkiem Unii Europejskiej.

Zgodnie z uchwaloną w 1997 r. Konstytucją Polska jest demokratycznym państwem prawnym, którego ustrój opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej – sprawowanej przez Sejm i Senat, władzy wykonawczej, którą sprawują Prezydent i rząd i wreszcie władzy sądowniczej, którą sprawują sądy i trybunały. Każdy obywatel ma prawo do sądu, a więc do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia swojej sprawy przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Jest to jedna z zasad konstytucyjnych. Konstytucja także stanowi, że ekstradycja lub przepadek rzeczy mogą nastąpić wyłącznie na podstawie orzeczenia sądu. Pod nadzorem sądu pozostaje każdy przypadek pozbawienia lub ograniczenia wolności. Konstytucja zawiera także szereg podstawowych zasad odnoszących się do postępowań sądowych. Są to między innymi zasada domniemania niewinności, zasada prawa do obrony i zasada nie działania prawa wstecz. Konstytucja stanowi również, że postępowanie sądowe jest co najmniej dwuinstancyjne, od bez mała każdego orzeczenia sądu można się zatem odwołać do sądu drugiej instancji.

Sądy są władzą odrębną i niezależną od innych władz. Wymiar sprawiedliwości jest w Polsce sprawowany przez Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy wojskowe. Sądy powszechne, a więc te, które reprezentujemy i w strukturze, których działają kuratorzy sądowi sprawują wymiar sprawiedliwości w ogromnej większości spraw. Zadania z zakresu wymiaru sprawiedliwości wykonują sędziowie. Są oni w sprawowaniu swego urzędu niezawisli i podlegają tylko Konstytucji i ustawom. Sędziowie powoływani są przez Prezydenta Rzeczypospolitej na czas nieoznaczony i pełnią swój urząd dożywotnio. W wieku

65 lat przechodzą wprawdzie w stan spoczynku, ale pozostają nadal sędziami. Poza ściśle określonymi w ustawie przypadkami, ograniczonymi w zasadzie do postępowań karnych lub dyscyplinarnych oraz utraty obywatelstwa polskiego, sędziowie są nieusuwalni i nie wolno przenosić ich bez zgody do innych sądów. Bez zgody sądu dyscyplinarnego nie można przeciwko sędziemu prowadzić postępowań karnego, ani tym bardziej pozbawić go wolności. Sędziowie nie mogą być członkami partii politycznych i związków zawodowych, nie wolno im podejmować dodatkowego zatrudnienia. Wyjątkiem jest wyłącznie praca naukowa i dydaktyczna i to tylko przy braku sprzeciwu prezesa sądu. Sędziowie nie mogą także być posłami, senatorami lub pełnić funkcji w innych organach państwowych. Wszystkie te rozwiązania mają gwarantować niezawisłość sędziów. Służyć ma temu także ściśle określone i co do zasady równe wynagrodzenie sędziów. Wynagrodzenie to powinno odpowiadać godności urzędu i zakresowi obowiązków.

Wszyscy sędziowie tworzą samorząd sędziowski. W głosowaniach na zgromadzeniach wyrażają opinie o kandydatach na sędziów oraz opiniują kandydatów na stanowiska prezesów sądów, a także wybierają członków kolegium sądu - organu, który wraz prezesem zarządza sądem i podejmuje ważne dla sądu i sędziów decyzje.

Każdy, kto spełnia określone w ustawie warunki może zgłosić się do konkursu na wolne, ogłoszone w dzienniku urzędowym stanowisko sędziowskie. Konkurs ten rozpoczyna się od ocen prezesa i kolegium sądu, kandydaci stają następnie przed zgromadzeniem sędziów, opiniowani są przez ministra sprawiedliwości, a wskazania jednego z nich dokonuje Krajowa Rada Sądownictwa, która przedstawia kandydata Prezydentowi Rzeczypospolitej. Ten, po dokonaniu własnej oceny, osobiście wręcza sędziemu nominację.

Przedstawione przeze mnie gwarancje niezawisłości sędziów i tryb powołania na stanowisko sędziego mają powodować, że polscy sędziowie wyłaniani są spośród najlepszych kandydatów oraz że ich pozycja jest rzeczywiście niezależna, mogą w pełni niezawisłe wydawać orzeczenia i tak jest w rzeczywistości. Można w pełni odpowiedzialnie stwierdzić, że polskie sądy są niezależne a sędziowie w pełni niezawisli. Nie chcę twierdzić, że polskie sądownictwo jest idealne, że zdołaliśmy rozwiązać wszystkie problemy, niewątpliwie jednak niezależność sądów jest trwałym elementem polskiej demokracji.

Na straży tej niezależności, na straży niezawisłości sędziów stoi specjalny, powołany przez konstytucję organ – Krajowa Rada Sądownictwa. W jej skład wchodzi Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego, Minister Sprawiedliwości, Prezes Naczelnego Sądu Administracyjnego, osoba powołana przez Prezydenta Rzeczypospolitej, wybrani posłowie i senatorowie oraz sędziowie wybrani przez zgromadzenia sędziowskie. Rada opiniuje wszystkie przepisy prawa

dotyczące sądownictwa, przedstawia kandydatów na sędziów prezydentowi, uchwała kodeks etyki sędziowskiej i wykonuje szereg innych zadań, w tym bierze udział w tworzeniu budżetu sądownictwa.

Budżet sądów powszechnych stanowi w budżecie państwa odrębną część. Sejm uchwała go jako specjalny, wydzielony fragment. W jego tworzeniu aktywny udział biorą poszczególne sądy i Krajowa Rada Sądownictwa. Ograniczony wpływ na kształt budżetu sądów mają natomiast minister sprawiedliwości i minister finansów. Takie rozwiązanie zapewnia faktyczną niezależność sądów od Rady Ministrów a od momentu jego wprowadzenia sądownictwo dysponuje należytymi środkami na wykonywanie swoich zadań.

Nadzór nad działalnością sądów w zakresie orzekania sprawuje Sąd Najwyższy. Czyni to poprzez rozpoznawanie nadzwyczajnych środków zaskarżenia – kasacji oraz przez wyjaśnianie problemów związanych z interpretacją – wykładnią przepisów prawa. Sądy odwoławcze mogą zwracać się w tym zakresie z pytaniami do Sądu Najwyższego. Orzeczenia tego sądu są publikowane i z racji autorytetu Sądu Najwyższego stanowią ważne wytyczne dla wszystkich sądów, chociaż nie mają charakteru powszechnie obowiązujących. Każdy sąd może więc nie zgodzić się z interpretacją Sądu Najwyższego i samodzielnie dokonując wykładni przepisów orzec odmiennie.

Nadzór nad sądami sprawuje także Minister Sprawiedliwości, ale jest to nadzór wyłącznie w zakresie administracyjnym i nie może wkraczać w dziedzinę, w której sędziowie są niezawisli. Minister Sprawiedliwości tworzy sądy, ocenia sprawność postępowań sądowych, podejmuje szereg działań zmierzających do tego, aby sądy mogły należycie wypełniać swoje konstytucyjne działania. W żaden sposób jednak nie może wpływać na treść orzeczeń sądowych. Kierowaniem sądami zajmują się prezesi sądów, sędziowie mianowani na te stanowiska przez ministra sprawiedliwości, który uwzględnia opinię właściwego zgromadzenia sędziów o kandydacie. Prezes sądu powoływany jest na ściśle określoną kadencję i w odniesieniu do prezesów sądów wyższego rzędu powołanie to nie może być powtarzane. Co sześć lat w sądach tych powoływani są zatem nowi prezesi. Ich odwołanie w czasie trwania kadencji może nastąpić tylko wyjątkowo, na podstawie określonych w ustawie przesłanek. Także prezesi sądów cieszą się zatem niezależnością.

W sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości biorą również udział obywatele Rzeczypospolitej. W Polsce nie ma ław przysięgłych. Wraz z sędziami orzekają natomiast ławnicy. Ławnikiem może być każdy, kto ma co najmniej 30 lat, posiada wykształcenie średnie i jest osobą nieskazitelnego charakteru. Wyłączeni są ci, którzy zawodowo związani są z sądami, funkcjonariusze więziennictwa, żołnierze i duchowni. Wyboru ławników

dokonują na cztery lata rady gmin. Ławnicy orzekają na równych prawach z sędziami zawodowymi w składach – jeden sędzia zawodowy i dwóch ławników lub w sprawach zagrożonych karą dożywotniego pozbawienia wolności, najsurowszą karą w polskim systemie prawnym – dwóch sędziów zawodowych i trzech ławników. W toku narady ławnicy mogą zatem przegłosować sędziów co, wprawdzie rzadko, ale się zdarza. Ławnicy orzekają razem z sędziami jedynie w poważniejszych sprawach karnych, rodzinnych i z zakresu prawa pracy. W pozostałych sprawach orzekają tylko sędziowie zawodowi.

Liczbowo najwięcej spraw rozpoznawanych jest w sądach rejonowych. Są to sądy pierwszej instancji, jest ich w Polsce ponad trzysta. W części z nich, w małych miejscowościach orzeka tylko 4-5 sędziów. W największych ponad 150 sędziów. Środki odwoławcze od orzeczeń tych sądów rozpatrywane są w sądach okręgowych, które jednocześnie są sądami pierwszej instancji w najpoważniejszych sprawach karnych, na przykład o zabójstwo, cywilnych i rodzinnych, w tym w sprawach o rozwód. Odwołania od orzeczeń tych sądów z kolei, rozpoznawane są przez sądy apelacyjne, najwyższe rangą sądy powszechne, których jest w Polsce jedenaście.

Polskie sądy orzekają w ogromnej ilości spraw. Obok tradycyjnych spraw karnych i cywilnych sądy powszechne rozpoznają między innymi sprawy rentowe, prowadzą księgi wieczyste i rejestry gospodarcze. Wielość postępowań, a także zaniedbania organizacyjne i finansowe w przeszłości powodują, że największym problemem polskiego sądownictwa jest długotrwałość części postępowań. Od kilku lat podejmowane są działania, których celem jest poprawa sprawności sądów. Zmieniane są przepisy proceduralne, sądy coraz lepiej wyposażone są w sprzęt komputerowy i specjalistyczne oprogramowanie, sędziowie korzystają z pomocy wykwalifikowanych asystentów a część zadań przejęli od sędziów referendarze, wyspecjalizowani prawnicy załatwiający sprawy rejestrowe z zakresu ksiąg wieczystych lub kosztów sądowych. Sądy wzmacniane są kadrowo i finansowo. Działania te przynoszą stopniowo efekty. Wydaje się, że w ciągu kilku najbliższych lat sądy powinny stać się w pełni sprawne.

Częścią polskiego sądownictwa są kuratorzy sądowi. Ich praca związana jest z wykonywaniem orzeczeń sądowych w sprawach karnych i rodzinnych. Są powoływani przez prezesa sądu okręgowego, ale pracę swą wykonują w sądach rejonowych. To sądy zapewniają kuratorom lokale, narzędzia pracy, wypłacają wynagrodzenie. Prezes sądu okręgowego jest przełożonym kuratorów, ale kuratorzy cieszą się stosunkowo dużą niezależnością i samorządnością. O organizacji służby kuratorskiej i pracy kuratorów mówić jednak będą moje koleżanki i koledzy. Dziękuję.